

Poliittisesti korrektia geeniliturgiaa

Toni Ahlqvist

Barbara Katz Rothman: *Ei yksin geneistä. Matkaopas rodun, normaaliuden ja sikiämisen genomiikkaan.* Suom. Olli Haapala. Vastapaino 2003.

Francis Crickin ja James Watsonin mullistavan löydön täyttäessä 50 vuotta alkavat kaksoiskierteen vaikutukset ulottua yhä kiihtyvällä tahdilla myös yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Ihmisen genomin nukleotidisekvenssi on kartoitettu, kantasoluista etsitään avaimia lääketieteellisiin ongelmiin ja useilta suunnilta on kiirinyt epä-määräisiä, ja toistaiseksi epäuskottavia, viestejä ihmisen kloonamisesta.

Etenkin Yhdysvalloissa on uuden vuosituhanen alussa ilmestynyt useampikin bioteknologian yhteiskunnallisia vaikutuksia pohtiva teos, esimerkiksi Francis Fukuyaman *Our Posthuman Future* ja Gregory Stockin *Redesigning Humans*. Kovinkaan montaa bioteknologian yhteiskunnallisia vaikutuksia laajemmin pohtivaa teosta ei ole kuitenkaan vielä ilmestynyt suomeksi. Vastapaino on nyt kunnostautunut saralla julkaisemalla Barbara Katz Rothmanin yleistajuisen teoksen *Ei yksin geneistä. Matkaopas rodun, normaaliuden ja sikiämisen genomiikkaan*. Rothman on amerikkalainen sosiologi, joka on tuotannossaan perehtynyt erityisesti lääketieteen ja geenitutkimuksen yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. Tästä näkökulmasta nyt suomennettu teos lupaa paljon, ammentaen ”uusimmasta geenitutkimuksesta, lääketieteen käytännöistä kuin arjen ruohonjuuritasoltakin”.

Rothman pyrkii kattamaan laajan kentän yhdistäen vapaan luovasti lääketieteellisiä näkökulmia omiin ”kenttähavaintoihinsa” ja omiin tutkimuksiinsa. Teos on jaettu kolmeen osaan, joista ensimmäinen käsittelee eugeniikan perintöä ja rodun kysymystä geenitutkimuksen näkökulmasta. Toisessa osassa keskitytään sairauksien genetiikkaan ja erityisesti sairauksien genetsointiin yhteiskunnallisena kysymyksenä. Kolmas osa kartoittaa sikiödiagnostiikan ja mikroeugeniikan mahdollisia tulevaisuuksia. Tässä vapaassa luovuudessa kuitenkin piilee teoksen yksi keskeinen rakenteellinen ongelma. Paikoitellen Rothman tuntuu tekevän aivan asian

yttimeen meneviä tulkintoja, mutta valitettavan usein lukija juuttuu ihmettelemään esitettyjen nyanssien ja asiaa ”valottavien” kertomusten kytkentää teoksen narratiiviin. Välillä nimittäin tuntuu, että varsinkin ”ruohonjuuritasoon” arkiset esimerkit ovat hieman väkisin liimattuja ja ne eivät juurikaan tunnu avaavan geenitutkimuksen yhteiskunnallisia kytkentöjä peittäviä teknisiä verhoiluja. Esimerkit pikemminkin tempovat verhoja eri suuntiin ja epärytmissä.

Bioteknologia ja eksperttiyden kultti

Huolimatta ajoittaisista riitasoinnuista, kiintoisimmat tulkinnat avautuvat nimenomaan Rothmanin omien kokemusten kautta. Eräs kirjan parhaista ajatuskuvioista koskee geenitutkimuksen teknokraattista luonnetta. Hän kuvailee bioteknologian alan kokousten kulkua seuraavasti:

”Lähes aina ne [kokoukset] aloitetaan tutkijan esitelmällä alan tekniikoista. Salin valot himmenevät, valkokankaalle ilmestyy diakuva ja tietellis-tekninen[sic] karuselli lähtee liikkeelle. Sen jälkeen, aina ja vasta sen jälkeen, avataan keskustelu ”eettisille” ja ”sosiaalisille” huolenaiheille. Tekniikan ja tieteen saavutusten esittelyn arvellaan avaavan suut laajalle keskustelulle, mutta käykin päinvastoin, ihmiset istuvat vaiti.” (s. 44)

Sitaatista käy kouriintuntuvasti ilmi teknokraattisen rationalismin luonne: keskustelu hiljennetään alkuunsa teknisten hienouksien luetteloilla ja detaljien vyörytyksellä ja näitä detaljeja ymmärtämättähän ”ei millään voi” osallistua keskusteluun. Sitten kun teknokraattiset asiantuntijat laitetaan varta vasten pohdiskelemaan yhteiskunnallisia kysymyksiä, asetelma kääntyy pääläelleen: keskustelu alkaa suurten filosofisten ja moraalisten kysymysten pohdinnalla ja päättyy hyvin yksityiskohtaisiin teknisiin detaljeihin. Tämä kehämäinen tulkinta on mielenkiintoinen, jos sitä peilataan esimerkiksi Edward Saidin (2001) näkemykseen niin sanotusta eksperttiyden kultista.

Saidin mukaan eksperttityden kultin rakentumisessa olennaista on spesifi kieli ja ilmaisu, joiden avulla erikoistunut termistö irrotetaan yhteiskunnallisesta kehyksestä. Rakentuu illuusio, jossa kieli ikään kuin objektiivisesti fokuusoituu pelkästään "asiaan itseensä". Bioteknokraattien keskustellessa yhteiskunnallisista kysymyksistä kielestä tulee erityistä "moraalin esperantoa", joka Rothmanin sanoin "alkaa jumalaleikistä ja päättyy laboratorion turvakaapujen ylimääräiseen siivilyään" (s. 47).

Teknisen eksperttityden korostamisessa Rothman viittaa etenkin HGD-projektiin (*Human Genome Diversity Project*), jonka tarkoituksena oli kerätä geneettisiä näytteitä "alkuperäisiltä" kansoilta ympäri maailmaa. Rothman kritisoi projektin epistemologisia lähtökohtia kovalla kädellä todeten, että tämältyypiset hankkeet perustuvat oletukseen jonkinlaisesta "konsensus-genomista", arkkityypistä, jota ei ole yhdelläkään ihmisellä. Hän tekee myös oivaltavia tulkintoja valtarakenteiden ja markkinavoimien vaikutuksesta kyseisen hankkeen takana ja pyrkii korostamaan ihmisen yhteisöllisyyden sosiaalista luonnetta. Rothman myös vastustaa geneettistä determinismia tuomalla esiin ongelmakohtia, jotka ovat seurausta sairauksien redusoimisesta pelkiksi geenien ilmentymiksi. Esimerkkinä hän käyttää syöpää, joka on geeniteknologian metodien yleistyttyä siirtynyt lihallsesta, ruumiillisesta sairaudesta solun ohjelmatazon, geenien, sairaudeksi.

Sosiologi ja Hollannin natiivit

Analyttinen ote tuntuu kuitenkin kirpoavan, mitä pidemmälle teos etenee. Alun syvällisemmät pohjustukset vaihtuvat tarinan edetessä suoraviivaisempiin yleistyksiin. Kolmannessa osiossa teksti alkaa saada eriskummallisia piirteitä puritanismin nostaessa päätään. Rothman alkaa tehdä tiukkoja rajanvetoja luonnollisen ja epäluonnollisen välille. Hän alkaa kertoilla tarinoita Hollannista kuin 1800-luvun antropologi tarkkailtuaan sademetsien "natiiveja". Kirjoittaja jututtaa hollantilaisia kättilöitä, jotka avaavat kyynisen amerikkalaisen näkemään kokonaan uuden maailman. Hollantilaiset kättilöt suhtautuvat "luonnollisesti" raskauteen, päinvastoin kuin yhdysvaltalaiset lääkärit, jotka kehittyneellä teknologiallaan ja edistyksellisellä kliinisytydellään tuotteistavat koko synnytysprosessin. Lisäksi Rothman ottaa mukaansa yhden "natiivin" hollantilaisen sosiologian

opiskelijan, koska "hän halusi nähdä Amerikan omin silmin ja saada siten uuden näkökulman maailman asioihin" (s. 219). Lisää draamaa on tiedossa Rothmanin ollessa "lääkärien jatkokoulutustilaisuudessa Aspenissa". Edes rauhallinen *after ski* -tilaisuus ei saa Rothmanin moraalista omaatuntoa hiljenemään:

"Minä puhuin ja he kuuntelivat. Pidin varmana että he kuuntelivat. Saliin tuli todella hiljaista. He hämmästyivät ja kuuntelivat. Kun olin sanonut sanottavani, he antoivat tulla takaisin." (s. 227)

Klassiset kahtiajat

Vaikka tekijä mainitsee useaan otteeseen yhteisöjen olevan sosiaalisia rakenteita, joissa sosiaaliset merkitykset rakentuvat kanssakäymisen kautta, hän ei vie relativismia läheskään riittävästä pitkälle. Rothmanille teknologia näyttättyy eräänlaisena absoluuttina, redusoivana pahana, jonka vastassa on ihminen, kokonainen ja hyvä. Tämä absoluuttinen dikotomia estää Rothmania näkemästä sosiaalisen todellisuuden relatiivista luonnetta. Siis sitä kehämäistä prosessia, jossa ihminen itse niin konkreettisesti kuin symbolisesti rakentaa teknologian ja siihen kytkeytyvät merkitykset. Prosessia, jossa ihminen itse "absolutisoi" ja "luonnollistaa" teknologian osaksi yhteiskunnallista todellisuutta.

Esimerkkinä voisi mainita kohdan, jossa Rothman kirjoittaa, että hänen omat lapsensa "ymmärtävät" solujen ja geenien metaforisen merkityksen jotenkin ilmiselvästi, koska ovat tottuneet "pelaamaan tietokonepelejä" ja "elämään käskyjen, bittien ja ohjelmien maailmassa". He oppivat, että "ohjelmat voivat mennä sekaisin" ja "informaation kopioinnissa tapahtuu virheitä" (s. 168).

Näin voinee karkealla yleistyksen tasolla ollakin, mutta Rothman ei oikein tunnu pääsevän kiertelyistä ja kaarteluista huolimatta käsiksi siihen retoriseen ja symboliseen mekanismiin, joka tekee teknologiasta niin arkipäiväisen, niin itsestään selvän ajatusten ja ilmaisujen maaperän. Tämä johtuu siitä, että Rothman ei vakuutteluistaan huolimatta perusta tulkin- taansa yhteiskunnallisten rakenteiden välisten suhteiden ymmärtämiseen. Sen sijaan hän nojaa eräänlaiseen peruskristilliseen idealismiin, ihmisen perimmäiseen hyvään, jonka pystyy löytämään korostamalla "perusasioita", kuten yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta.

Näin teos uusintaa raja-aitoja hyvin klassisten dikotomioiden, hyvän ja pahan sekä luonnollisen ja epäluonnollisen, välillä.

Saarna

Rothmanin teos on luonteeltaan ambivalentti: toisaalta hän tekee lukuisia tulkintoja, jotka ovat oivallisia ja joiden prinssiipeistä allekirjoittanut on hyvin pitkälle samaa mieltä. Toisaalta joku elementti kirjassa häiritsee pahemman kerran alusta saakka. Aloin punnita: kirjassa on korostuneen amerikkalainen näkökulma, joka ei välttämättä aina puhuttele suomalaista tai eurooppalaista lukijaa. Ei se lopulta liikaa häirinnyt. Entä: rotukysymys ja abortti säätelevät koko kirjan rakennetta ja esimerkkejä niin fundamentaalisesti, että lukijan kiinnostus on vaarassa herpaantua. Sekään ei ollut ratkaiseva syy.

Vasta sivulla 200 valkeni: kirjahan on saarna. Se on poliittisesti korrekki liturgia, jossa taivaspaikat ovat tiukassa ja osansa saavat niin rötösherrat kuin rahvaskin. Oman lisänsä

tähän vaikutelmaan tuo suomennos, joka olisi vaatinut vielä muutaman oikolukukierroksen. Suomentajan lisäämien kommenttien tarpeellisuutta olisi myös voinut paikoitellen harkita. Suomennos on kuitenkin tietyssä mielessä erittäin osuva korostaessaan geeniligturgian saarnaavaa paatosta. Ja kuten amerikkalaisen saarnan luonteeseen kaiketi kuuluu, kokonaisuus henkii todellista syvän etelän käännytysmentaliteettia, josta ei totisesti toistoa eikä vyörytystä puutu.

KIRJALLISUUTTA

- Fukuyama, F. (2002): *Our Posthuman Future. Consequences of the Biotechnology Revolution*. Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Said, E. (2001): *Ajattelevan ihmisen vastuu*. Lohi-Kirjat, Helsinki.
- Stock, G. (2002): *Redesigning Humans. Our Inevitable Genetic Future*. Houghton Mifflin Company, Boston.

Kirjoittaja on filosofian maisteri, joka valmistele vaitöskirjaa Turun yliopistossa.